

NÖSSEMARKS BYGDEDRÄKTER

av Birgitta Andreasson

DEN MANLIGA DRÄKTEN

I början på 70-talet presenterade Nya Wermlands-Tidningen varje lördag en bygdedräkt från Värmland och Dalsland. En lördag var det en färgbild på den manliga nössemarksdräkten. Jag tror inte jag överdriver, om jag säger, att nästan alla i Nössemark höjde på ögonbrynen och gjorde stora ögon, när de fick se detta.

– Har vi en "folkdräkt"? frågade sig säkerligen många. Varifrån hade den kommit, och vem låg bakom den?

Originalen

Mycket av dess historia är höljt i dunkel, men lite har bilden klarnat. Originalen kommer från Dalen och har tagits fram av Thure Langer. Detta skedde någon gång före 1911, och förmodligen är det han, som har lämnat dem till Ödeborgs fornsal, där de nu finns. En tid hade man nämligen förhoppningen, att detta museum skulle bli något av ett landskapsmuseum för hela Dalsland.

I slutet på 50-talet hittade dåvarande landsantikvarien i Älvsborgs län Sven Axel Hallbäck dessa gamla klädesplagg, två mansbyxor och två västar, i några lådor i fornsalen. Museets beskrivning lyder:

5274 "Mansväst"

Ylletyg. Utanpå rutigt i rött, grått, gult brunt (mörkblått)? Dubbelknäppt med tre knappar. Ryggstycket av diagonalvävt oblekt halvlinne eller bomull (ev. kypertvävt). Västinsidan av tuskaftvävd bomull. Förstärkning i nederkanten av blå och orangerutigt ylletyg. Längd 52 cm, bredd 50 cm. Dalen Nössemark. Av bröderna Jonasson.

Nössemark 36 x

5275 "Mansväst"

Väst av rutigt ylletyg i brunt, olika gröna färger, vitt och röda munkabältsnoppor. En ficka på varje sida, dubbelknäppt och med fyra knappar av mässing. Västen är fodrad med tuskaftvävd linne förstärkt med grå vadmal upp till nederkanten på fjärde knapphållet. Kragen är fodrad med brunt med smala blå ränder i kypertvävd bomull. Bredd 47 cm, längd 52 cm. Kommer från Berget, Dalen, Nössemark. Gåva av Anna Nilsson.

Västen har i ryggen istället för spännen två påsydda klaffar med fyra runda trånsade hål för snörning. Snöret är gult och brunt. Tvinnad snodd av ylle.

5276 "Mansbyxor"

Av vadmal blå "pottblå" fodrad med tuskaftvävt linnetyg. Klaff mitt fram, knäbyxor. Längd 70 cm, bredd 47 cm, midjemått 72 cm. Förstärkta i överkanten med gråbrun vadmal, tre små mässingsknappar i benet. Kommer från Berget, Dalen, Nössemark. Gåva från Anna Nilsson.

5297 "Mansbyxor"

Mörkblå vadmal med knappar av mässing i benen. Tre stycken skålslagna och knappar av ben med fyra hål, linning och lucka. Tre knapphål i luckan som är avrundad i ytterkant, två knappar bak för hängslen. Luckan och bakstycket (till nederkant på sprundet) är fodrat med tuskaftvävd bomull. Dalen, Nössemark.

I denna beskrivning fordrar kanske "pottblått" en förklaring. Det är en annan benämning för indigo. Ordet kommer av att man fick fram färgen genom att samla urin, helst från druckna män. Denna skulle stå i 3–4 dagar i 30–40° (helst i gödselstack). Däri lades sedan indigon och behandlas efter vissa regler.

Originalen blir dräkt

Landsantikvarien tillsammans med dåvarande hemslöjds-konsulenten Ingrid Wikman-Seklis såg värdet av dessa gamla kläder och fick rekonstruktionen till stånd. Man valde då den rödrutiga västen till de mörkblå byxorna. Den var ursprungligen vävd med lin i varpen med inslag av ylle,

Anna Nilsson,
Berget. Givare av
vissa av original-
plaggen till den
manliga dräkten.

men idag vävs den med bomull i varpen. Denna dräkt bärs nu av många män från Dalsland, även om de inte har någon speciell anknytning till Nössemark.

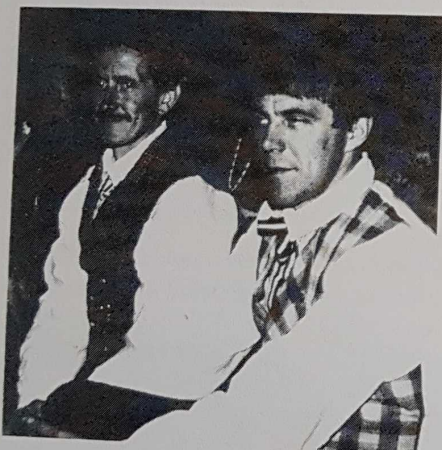
Ytterligare en väst

Under 70-talet växte intresset för "folkdräkter" eller bygdedräkter, som är en rättare benämning på dem som finns, i Dalsland. Detta hängde bl.a. ihop med att det bildades folkdangillan lite varstans. Varje folkdansare behöver en dräkt, och helst från en ort, där man själv har sina rötter. I april 1979 inbjöd dräktsektionen i Dals Valbo folkdangille dräktintresserade från hela Dalsland till en träff, där man ville samla det som fanns av original och hjälpas åt att komma vidare med så originaltrogna plagg som möjligt.

Här vaknade intresset för den gröna västen. John Blom, Högsäter, ställde sig i spetsen för arbetet att få fram nytt tyg till den, och knappt två år senare var den första gröna västen färdig. Den presenterades på den vandringsutställning om dalsländska bygdedräkter, som Åmåls konsthall hade i samarbete med landskapets kulturnämnder vintern 1980–1981.

Övrigt

Till dessa plagg bär man ljus linnen skjorta, vita knästrumpor och svarta skor. Som ytterplagg kan man bära svart långrock och stor, svart hatt.

De första "nössemarkspojkarna" som man såg bära dräkten var Allan Wik till vänster och John Andreasson till höger. Detta var i maj 1981.

DEN KVINNliga DRÄKTEN – FRAMVÄXT OCH UTSEENDE

Idén

På ett kyrkkaffe vårvintern 1977 började Sivbritt Nilsson och Birgitta Andreasson att samtala om textilier och gamla kläder från Nössemark. Det blev då nämnt, att det fanns en bygdedräkt för män, men ingen för kvinnor. Båda upptäckte där, att de hade två saker gemensamt; ingen hade någon dräkt, men båda önskade innerligt att få det – men – från den egna bygden. Alltså fanns det bara en utväg; att arbeta fram en för Nössemark.

Därmed var idén född.

Vi tog kontakt med Gerd Gustafsson, och strax därefter utökades gruppen med Marianne Jensen.

Första dräktförslaget

Med utgångspunkt från några kläder från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal samt mycket fantasi var vi snart eniga om hur den här dräkten skulle se ut. Glada i hågen för vi ner till Älvsborgs Läns hemslöjd i Trollhättan för att visa

Nössemarksdräkten.

våra förslag och få råd och anvisningar om det fortsatta arbetet.

Där kom vi ner på jorden och fick klart för oss, att om det vi gjorde skulle ha något värde för framtiden, så borde vi bemöda oss om att få fram original till dräktdelarna. Vi fick några goda råd, innan vi styrde kosan hem igen: – Ta kontakt med Nordiska Museet och hör efter, vad de har av kläder från Nössemark. Gå omkring till hemmen och få folk att visa, vad som eventuellt finns kvarglömt – gömt på vindar och i byrålädor.

Det sista rådet vi fick var:

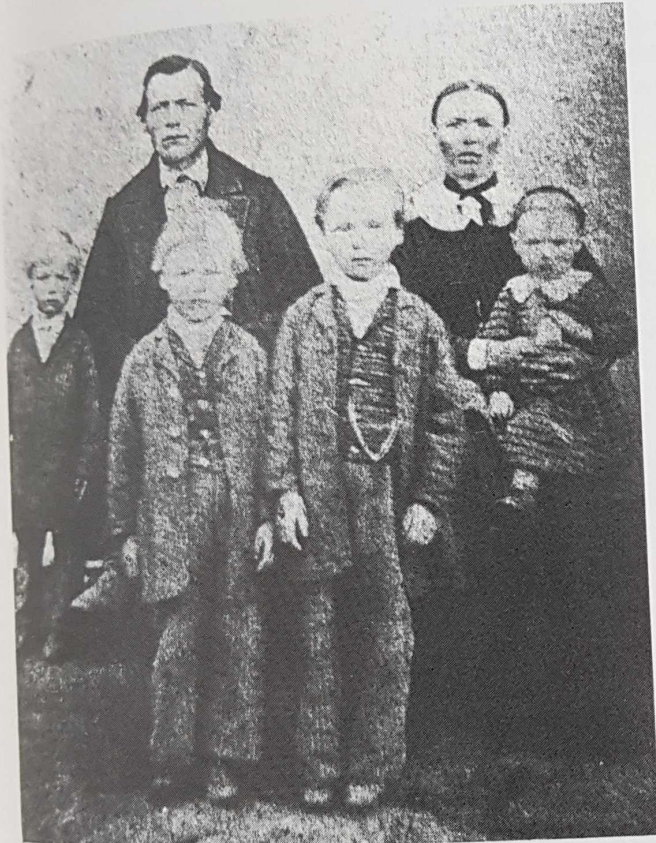
– Bli inte besvikna, om ni tvingas ge upp, för att rekonstruera en dräkt; det är mer jobb än ni någonsin anar.

Vi börjar forska

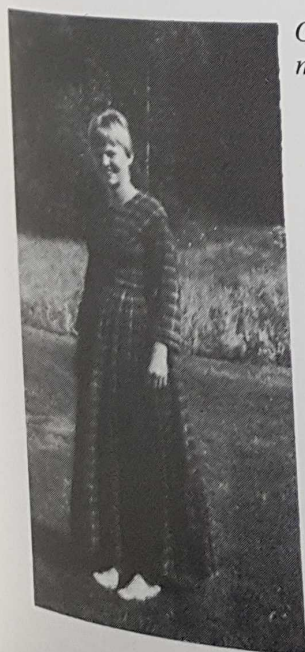
Inte tänkte vi ge upp! Vi tog kontakt med Nordiska Museet och andra museer i vår närhet, men alla våra försök gav lite frukt. Ingen hade något att ge oss och forskningen. Vad vi hade att lita till var alltså vår egen bygd. Snart upptäckte vi dock, att vi var ute lite för sent för att välja och vraka. När vi frågade, om det fanns några gamla kläder bevarade, fick vi oftast till svar:

– Ja, det har vi haft, men de har vi allt slängt. Här och där gjorde vi dock några fynd, bl.a. i Dalen. Hos Märta Johansson på Rönnhögen, hittade vi en gammal klänning, som hennes farmor Anna Stina Nilsson hade sytt på 1850-talet till ett bröllop, och på Bön fick vi ett hardangerförkläde. Förmingsdukar eller handdukar, som de kallades i Nössemark, fanns det glädjande många bevarade. I Sörgården fanns det ett förkläde och några gamla kjolar, men var de tillräckligt gamla för att duga som original, det var frågan. För att få hjälp med urvalet kontaktade vi hemslöjdskonsulenten och därefter Nordiska Museet och fick löfte om att komma dit och visa, vad vi hade att bygga vår dräkt på. Med darrande fingrar plockade vi fram våra saker ur res-

väskan uppe i Stockholm. Vad skulle intendent Ingrid Bergman säga?
 När vi radat upp våra plagg, grep hon genast tag i klänningen och utbrast:
 – Det här var det snyggaste jag sett på länge! Den ska ni sy upp precis som den är.
 Eftersom ni alltid haft en nära kontakt med Norge, kan ni ha hardangerförkläde till och dessutom ett huckle på huvudet.
 Vi fick flera goda råd:
 Var noga med färgerna. Ge er inte i första taget. Om man är noga, går det att få mycket exakta nyanser. Sök också upp Landsarkivet och gå igenom gamla bouppteckningar och se efter där, vad folk hade på sig i början på 1800-talet.

Anna Stina Nilsson, som tillverkat vår originalklänning på 1850-talet. Här syns hon tillsammans med sin make, Adam Nilsson och de fyra äldsta barnen i familjen.

Gun på Rönnhögen bär sin morfars mors klänning.

Det äldsta kortet som finns på vår originalklänning. Gerda Adamsson, f. 1896, har tagit på sig sin svärmor Anna Stinas finklänning.

Ska vi våga satsa på klänningen?

Glada återvände vi från huvudstaden, men snart dök en ny fråga upp. Ska vi våga satsa på den här klänningen? Alla andra har ju väst och kjol. Tänk om ingen vill ha vår dräkt, om vi rekonstruerar klänningen!

Innan vi definitivt bestämde oss, åkte vi till Landsarkivet och gick igenom bouppteckningar från tidigt 1800-tal. Detta visade oss, dels att folk verkligen inte levde i något överflöd, när det gällde kläder, dels att klänning var vanligare än kjol och "liv". Detta stärkte oss i vår övertygelse: Vi satsar på klänningen! Det får bära eller brista! Några veckor efter det att vi bestämt oss, fick vi några anteckningar från 1929 av Tage Heimer, där han gjort en intervju med Anna Lisa Jonsson, Dalen, född 1855. Hon hade nästan exakt beskrivit vår klänning. Vi kände oss stärkta i vår uppfattning om att vi hade satsat riktigt.

Färgerna blir ett problem

Detta med färger blev verkligen ett problem, och många gånger hade vi anledning att tänka på intendent Bergmans visdomsord. Bergå, hemslöjdens väveri och spinneri i Dalarna, hjälpte oss att få fram de rätta nyanserna och så småningom att få tyget uppvävt. Detta var den mest påfrestande tiden för dräktkommittén, som nu utökats med Karin Karlsson och Anna Blad, och det tog oss ungefär ett och ett halvt år att få ett nytt tyg till stånd. Under denna jobbiga period var det ett stöd att vara många, eftersom vi uppmuntrade varandra. Dessutom visade sig gruppen vara sammansatt så, att vi var "småexperter" på olika områden, och därmed växlade ansvaret att dra arbetet framåt steg för steg. Styrka gav oss också det fantastiska gensvar vi fått i bygden. På mindre än två må-

nader hade ett 50-tal förhandsbeställt klänningstyget, utan att veta hur det skulle komma att se ut och utan att ha en aning om vad det skulle kosta per meter!

Tyget kommer

I maj 1980 kom den första tygrullen från Bergå. Med stor spänning öppnade vi den och fann, att tyget motsvarade våra förväntningar. Nu hade vi bara att sälja det till förhandsbeställarna, och den första kursen satte igång på sommaren. Under hösten och vintern gick tre kurser parallellt, där man sydde klänningarna.

Klänningen har mycket passpoaler och stråveck att få på rätt ställe. Här får Märta Erlandsson hjälp av textillärare Marianne Jensen på en av dräkt-sömnadskurserna.

Förkläde

Hardangerförklädet, som vi fått låna av Berta Adamsson från Bön i Dalen, fick bli förebild för finförklädet. Eftersom bygden har en rik flora av hardangermönster, blev det bestämt, att var och en kunde ta ett mönster, som fanns uppsytt i den egna släktgården. På så sätt fick dräkten även en förankring i de egna leden, samtidigt som alla dessa fina mönster har lättare för att bli bevarade.

Många gick på hardangersömnadskurs, som leddes av Ingrid Hansson, Lunnestad, medan andra tog hjälp av Hillevi Larsson, som lovade att hjälpa alla som behövde. Väven har gjorts av Gerd Gustafsson.

Vardagsförklädet nyvävdes av Hultcrantz vävstuga i Mellerud och av Gerd Gustafsson. Originaltyget är av bomull och kommer från Signe Andreasson, Sörgården. Det är röd- och gulrandigt på oblekt botten.

Huvudbonad

Enligt Tage Heimers intervju med Anna Lisa Jonsson var mössor och hattar ovanliga.

"Som huvudkläde användes mest handdukar. De var i många olika mönster, vävda av bomull och linne. På söndagarna hade man nettelduks- eller sockerdukskläden på huvudet. På dessa sydde man fast spetsar. Ibland hade de "rutete" huvudkläde, ibland "fläckete"."

Av de handdukar vi fått fram valde vi ut en röd- och blårutig som förlaga till vardagshucklet. Den ägs av Signe Andreasson, Sörgården.

Att få tag i nettelduk eller sockerduk till högtidsdräktens huckle visade sig omöjligt. Nettelduk är vävd av näslans fibrer, som bereds i princip som lin. Den är spindelvävs-tunn.

Socketduk var förmodligen mycket värdefull. I boupp-teckningen efter prästen Rudqvists mor, Carin Gabrielsdotter, avliden 1827, värderades ett kläde av sockerduk till 1,8 Riksdaler, medan ett "jartta af Silfwer" värderades till 0,29 Riksdaler. Materialet är entrådigt ylle både i varp och inslag. Även den är mycket tunn och skir.

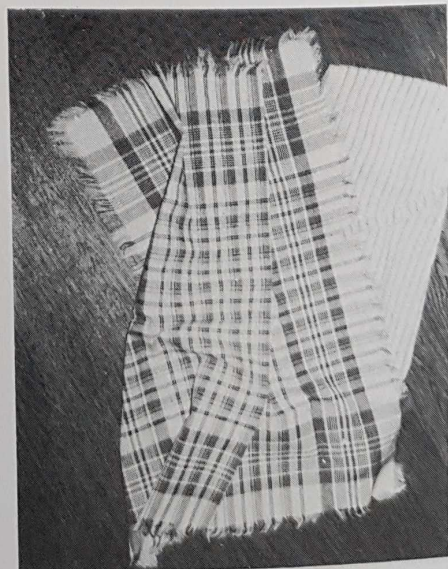
Vi fick rådet att ta tunna bomulls- eller linnebatisttyger istället, och sedan sydde vi på virkade eller knypplade spetsar i kanten.

Krage

Enligt samma källa använde man krage, när man var fin. Detta vållade oss stora problem. Vem hade en gammal krage? Från två håll fick vi så småningom hjälp; dels virkade då 96-åriga Elise Jensen upp två utav de äldsta mönstren hon mindes, dels fick vi ett gammalt original efter Hilda Johannesson, "Kammarn", av Agda Eliasson. Beskrivningar till alla tre gjordes av Aina Nyqvist. Om man är klädd i vardagsvarianten, bör man inte bära någon krage.

Hardangerförklädet från Berta Adamsson, Bön.

I Sörgården fanns originalen till vardagsförklädet och den rutiga "handduken" i blått, rött och vitt.

Broscher
 Vår dräkt skulle även ha ett silversmycke. När vi började försöka, visade det sig snart, att bygden hade åtskilliga bevarade broscher av guldsmeden Mads Rye, 1802–1882. Han var född i trakten av Bergen i Norge och kom till dessa bygder, när han gifte sig med en flicka från Nössemark. Av de broscher vi fick in, valde vi ut två olika storlekar. Den största har bunnits av Katarina Bryngelsdotter, Bomar-Rävmarken. Den mindre tillhörde en gång Katarina Hansdotter, 1842–1875. Hon var född i Dalen men bodde efter sitt giftemål med Elias Andersson i Sjalund, Näs. Kvinnan var farmor till Viola Johannesson, Hanserud, som nu äger originalet.
 Båda nytillverkades av Janne Guldsmed i Dals Länged.

Nössemarks kyrka förmådde inte rymma alla som denna dag kommit för att närvara vid högtidsgudstjänsten. Fr. v.: Aina Nyqvist, Hillevi Larsson, Gerd Gustafsson och Ingrid Svensson.

Några av Mads Ryes broscher, som finns bevarade. Alla har en mycket särpräglad matt yta. De två i mitten valdes som dräktoriginal.

Med spelemän i täten tågade vi till invigningen i Nössemarks kyrka. Främst gick lilla Elin (skymd), sjätte generationen efter Anna Stina Nilsson. Bakom henne följde ett 35-tal kvinnor, som för första gången bar vår dräkt. Spelemännen fr. v. Marianne Skagerlind, Einar Hansander och Gottfrid Johannesson.

Strumpor och skor

Till dräkten används vita bomullsstrumpor och svarta skor. Enligt Heimers anteckningar brukade kvinnorna förr bära lågskor med breda klackar. Kvinnfolken fick alltid hålla tillgodo med det sämre svinlädret, för männen, som var mer utomhus, skulle ha det vattentäta kolädret i sina stövlar.

Strumpeband vävde man i flera färger, och nygjorda sådana finns i blått och rött.

Vårt Nössemark

Text och musik:
Anna Hemdal

Allegretto moderato

Skö- na hem-bygd I mitt hjär-ta Bär jag Dig i fröjd och
sör- ta. Fag- ra Nös- se- mark! Berg och da-lar, Sko-gens ea-lar,
Trols-ka tjärn med nö-kens ros, Vår e- gen bygd, Vårt hem i Nor-den,
Vårt Nös-se-mark! Du är Vår Her- res le- en- de
på jor- den.

Nössemarks församling tillägnad
i kärlek och tacksamhet
vid invigningen av nössemarks-
dräkten Kristi Himmelsfärds-
dag den 28 maj 1981.
Anna Hemdal

Copyright 1981 by
Nössemarks Kyrkoråd, Ed.

Särk

Som underkjol brukas långärmd särk eller hängslesärk med halvärmar, båda i linne. Ärmen bildar en slags manschett, som sticker fram under klänningens ärm. Denna dekoration vid handleden var förr ett sätt att göra sig fin på och bör därför endast användas vid högtidsdräkt.

MARIALILL

Hon kom där på vägen med utslaget här
den sjungande och vana Marialill -
ja, solen lyste - det var ju vår
och från skyn hördes fåglarnas drill

Jag vet hon skulle till dansen gå
där borta på Sponhögens äng
där skulle hon säkert nog dansa få
med en gladlynt och hurtiger dräng

Hon var ju så fin där i flickornas lag
med langett kantat huckle på axlarna lagt
och broderad hardanger - vad vet väl jag -
hon var som en sessa, det skulle jag sagt

Bak trädgårdiner och fönstersmyg
stod prästfar och såg uppå skaran i glam -
fast en och annan nog var litet blyg -
där de kommo på sockenstig fram

Han kände dem alla till namn och tal
de varit "hans barn" ifrån döpselns dag
till altarrunden i kyrkosal
där han lärt dem evangelium och lag

Han såg nu med vemod dem vandra hän
för att fira en värnatts första bal
väl unnade frihet från kritter och fän
där borta i lövsögens sal

Men en värnatt är ju aldrig så lång -
på söndagens mössa han såg dem igen -
då gladdes hans hjärta åt ungdomlig sång
av fager ungmö och ljushårig sven

Nog såg han de blickar som stals idag
över kyrkans mittgång - men han gömde det väl
det han såg var för honom en oskriven lag
att ej störa nån oskyldig själ

Där satt ju små änglar i bänkarnas rad
med blomliga hättor med hårburr uti
de följde så noga i bönen han bad
i hjärtat han kände sig gladlynt och fri

Ja, detta var ju när mormor var tös
en glädjens och fridens lycksaliga tid
när hon någon gång kunde få slå sig lös
och sjunga och dansa vid vägskäl och lid

Nu ser vi med glädje en skara igen
som prytt sig så skönt i dräkten från då
vi kan ej nog prisö dem alla och en
må de nu vår signad och tacksamhet få

Dikt av Nils Eliasson

Dikten är skriven till dräktingivningen och lästes av Ingrid Svensson, Sörgården.

Som tack för sitt arbete fick dräktkommittén motta en virkad docka i nössemarksdräkt av Per-Otto Klevenmark, ordförande i Dalsslands Fornminnes- och Hembygdsförbund. Dessutom blev vi medlemmar i "Strumpebandsorden".

Fr. v.: P-O Klevenmark, Birgitta Andreasson, Gerd Gustafsson, Karin Karlsson, Sivbritt Nilsson, Marianne Jensen och Anna Blad.

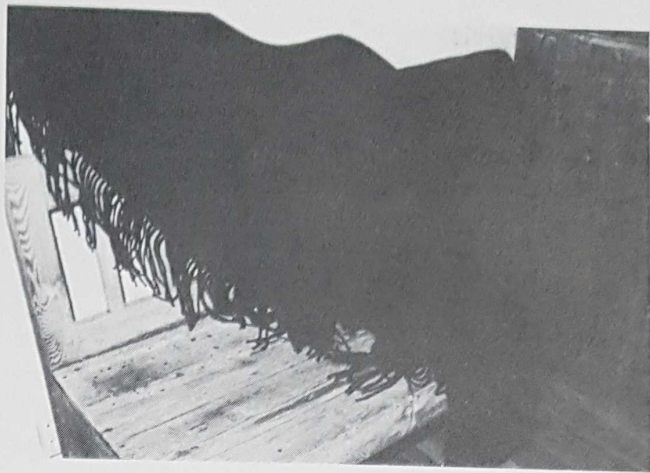
Ytterplagg
Gama schalar, som förut använts som ytterplagg, visade det sig finnas många bevarade. De allra flesta var rutiga, många stortrutiga i varierande färger och mönster. Den vi valde ut till dräkten, är enfärgad grön med långa fransar och ägs av Anna Blad. När detta skrivs har inga nya tillverkats, men det är planerat, att så ska ske inom en snar framtid.

Bönningeklä
Användes förr, som vi idag använder tjockare koftor. Under förra seklet var detta ett mycket vanligt plagg, som nästan varje kvinna hade i sin ägo. Ett fåtal har vi funnit bevarade, och originalet till dräkten är mossgrönt med randning i rött, laxrosa och svart. Det kommer från Tina Gustafsson, Klinten, men ägs nu av Elisabeth Hansson, Solum. Detta klä't är stickat, men det finns även virkade med randning i olika färger bevarade. Till de nya har vi använt växtfärgat garn.

Dräktinvigningen

Den 28 maj 1981 var ringen sluten. Då var det åter samling i församlingshemmet, men denna gång hade drömmar och önskningar förbytts i verklighet. Trettiofemtalet damer, alla med anknytning till bygden, tågade då i sina nysyddas dräkter till högmässan, där komminister Karl Åke Nilsson höll invigningstal. Sekler knöts samman, då Anna Stina Nilssons klänning och andra originalplagg blev hela bygdens dräkt. Bakom låg många timmars arbete och ett engagemang från en hel bygd, som var smått otroligt. Var och en hade, på det sätt den kunnat, bidragit för att nå det gemensamma målet – att få en kvinnlig nössemarksdräkt.

Mätte den alltid stå för gemenskaps- och hembygdskänsla och bli en symbol för att man med förenade krafter kan göra önskningar till verklighet.

Det var både lättvindigt och varmt att svepa in sig i en stor ylleschal, så som kvinnorna gjorde förr i världen. Glädjande många finns bevarade.

Istället för kofta använde man bönningeklä, som egentligen är en stickad eller virkad trekant.

Till dräkten bör man bära korg. Här ses Berith Johannessons fina, gamla original efter Justina Svensson, Hanserud. Denna modell var förr vanlig i bygden, och några av samma typ finns bevarade, dock ingen i så gott skick.

Garnet till bönningeklä't växtfärgade vi vid Lövudden. Sedan skulle det nystas, och här är det Gerd Gustafsson till vänster och Eivor Wik som håller på.

Den 28 maj 1981 var en stor högtidsdag. Anna Stina Nilsson's klänning och de övriga originalen blev hela bygdens dräkt.
